

Michael P. Barnes: *The Runic Inscriptions of the Isle of Man. Based on a manuscript by R.I. Page, and with contributions by James E. Knirk, K. Jonas Nordby, Henrik Williams and Sir David Wilson. Runrön. Runologiska bidrag utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 22.* Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet & Viking Society for Northern Research, University College London, 2019. 359 sider.

The Runic Inscriptions of the Isle of Man er en vitenskapelig kildeutgivelse av runeinnskriftene fra øya Man (eng. Isle of Man) i Irskesjøen. Historisk sett har øya vært en møteplass for ulike folkegrupper, kulturelle tradisjoner og språk. Skandinaviske runeinnskrifter på manske steinmonumenter – flertallet med en kunsthistorisk datering til omtrent 925–1020 – er interessante kilder. Tidligere runologiske utgaver har tatt for seg funn av skandinaviske runeinnskrifter fra Maeshowe på Orknøyene (Barnes 1994), Irland (Barnes, Hagland og Page 1997), samt Shetland, Orknøyene, Skotland og England (Barnes og Page 2006). Hensikten med denne boka har vært å utarbeide: «[...] a modern scholarly edition of the runic inscriptions of the Isle of Man, thus filling a major gap in coverage of the Scandinavian runic inscriptions of the British Isles» (s. 15).

I tråd med dette er kjernen i boka en omfattende korpusdel (s. 89–243). I tillegg kommer forord, to kart, sju innledende kapitler («introductory chapters», s. 25–85), appendiks, liste over forkortelser, samt 164 fotoplansjer. En oversikt over fotografier og tegninger (59 tegninger inngår i korpusdelen) er å finne i innholdsfortegnelsen (se s. 6–13). De innledende kapitlene forklarer bakgrunnen for utgaven, beskriver det manske runekorpuset og tydeliggjør runologiske konvensjoner i denne utgaven. På denne måten blir leseren utstyrt med et nødvendig kunnskapsgrunnlag for å kunne forstå de kriteriene og valgene, men også begrensningene som gjelder i presentasjonen og drøftingen av innskriftene i korpusdelen.

Som det første kapitlet klargjør er boka et kollektivt produkt. Utgangspunktet har vært R.I. Page sine undersøkelser og etterlatte materialer som Michael Barnes mottok i 2013. Dette ble starten på en flerårig arbeidsprosess der Barnes sammen med flere kolleger undersøkte og dokumenterte hele det manske runekorpuset. En omfattende felles innsats ligger bak utgaven, noe som er signalisert gjennom bruken av pronomenet «we» («vi») i hele boka. Spesielt påpekes det i første kapittel: «The readings presented and the arguments and views advanced have often resulted from discussions between Knirk, Williams and Barnes, while Page's preliminary studies form the starting-point of large

parts of the edition» (s. 30). Et eget kapittel som omhandler steinenes utforming og dekorasjon er skrevet av Sir David Wilson. Viktige bidrag er fotografier som er tatt av flere forskere og redigert til en enhetlig form av James Knirk. De spesiallagde tegningene er arbeidet til Jonas Nordby.

Kapittel 2 presenterer korpuset som består av innskrifter på trettiseks helt eller delvis bevarte steiner. En av de fragmentariske steinene (MM 159 Balleigh, se s. 125–127 i korpusdelen) er nå tapt, men ulike dokumentasjonsmaterialer er bevart. To av monumentene bærer innskrifter med angelsaksiske runer (MM 42 Maughold AS I og MM 43 Maughold AS II, s. 238–243) – disse kompletterer oversikten over belegg på runebruk på Man. I tillegg har utgiveren tatt med en tapt innskrift (identifisert som Andreas VIII) basert på en tegning på et manuskriptblad fra rundt 1700 (se s. 117). De bevarte monumentene er for det meste en type steinkors. På Man var dette gjerne frittstående, rikt dekorerte minnesmerker med relieffhugget kors; en sirkel inngikk ofte i korsmotivet. Antallet innskrifter/runesekvenser i korpuset er høyere enn tallet på steiner, siden noen bærer flere innrissinger. En del er senere tillegg som vitner om gjenbruk av monumenter (se listen over «secondary runic texts» på s. 35). Disse har vært utelatt fra mange tidligere studier av manske runeinnskrifter. Avsnittene i korpusdelen viser at boka samlet sett presenterer 51 innskrifter/sekvenser med runer. Der relevant opplyser utgaven om innskrifter med ogham- eller latinskrift som finnes på enkelte av de runerissede steinene.

Materialet er identifisert ut fra etablerte praksiser, med noen justeringer (se s. 31–32). Appendikset utgjør et nyttig hjelpemiddel, for der er de ulike referansesystemene relatert til hverandre (s. 244–246). Utgaven bruker nummereringer med prefiks MM + tall som viser til steinene etter systemet til Manx Museum og National Trust. Dette er kombinert med stedsbetegnelser som hovedsakelig følger Olsens identifikasjoner (se Olsen 1954; jfr. Brate 1907). Mens Olsen grupperte materialet ut fra sogn der steinene hørte til, viser denne utgaven til kirkene som steinene er knyttet til. Det understrekes at tilsvarende henvisninger ikke belyser faktiske funnforhold, og at de opprinnelige plasseringene til steinene er ukjent.

Runematerialet fra Man utmerker seg på flere måter. Utgaven oppsummerer kortfattet diskusjonen om bakgrunnen for skikken med runerissede steinkors. En generell og forsiktig konklusjon vektlegger samspillet mellom keltiske og skandinaviske kulturformer: «It is thus perhaps the intermingling of Celtic and Scandinavian culture in Man that provided the chief impetus» (s. 34). Personnavn som er belagt i innskrifter utgjør et spesielt interessant moment: «The majority of the names are Scandinavian, but about a quarter are Irish» (s. 36).

Kapittel 3 (av Sir David Wilson) drøfter monumentenes visuelle og materielle egenart. Steinene med runeinnskrifter utgjør omtrent en tredjedel av de bevarte monumentene som er bestemt å være «recognisably Scandinavian» (s. 41). Betegnelser som en velger å bruke i forbindelse med diverse kontaktfenomener og former for hybriditet kan variere i ulike studier. Utgaven kunne lagt fram noen flere problematiseringer rundt dette. Noen nyanser kommer til syne underveis, i drøftinger av språkkontakt.

Alle de bevarte innskriftene har vært grundig undersøkt i felt (der gjennomførbart), i kombinasjon med studier av tidligere dokumentasjon og relevante publikasjoner. Siden flere av innskriftene er fragmentariske eller nedslitte, er tidlige opplysninger, tegninger og fotografier ofte viktige supplement. De kan til og med utgjøre primærkilder i enkelte tilfeller. Kapittel 4 tar for seg en forskningshistorisk oversikt og kommenterer vesentlige bidrag.

Kapittel 5 tar opp den viktige dateringsproblematikken. Dateringen til 925–1020 (noen innskrifter i korpuset er også av eldre eller yngre dato) er basert på stilhistoriske vurderinger. Dette står i en viss motsetning til runologiske og lingvistiske holdepunkter, samtidig som de ulike fagområdenes forslag kan utløse sirkularitet i argumentasjon (s. 63). Et moment gjelder forekomsten av punkterte runer \dagger (translitterert som $\ddot{\text{i}}$) og $\ddot{\text{u}}$ (translitterert som $\ddot{\text{u}}$) i det manske materialet. Etter gjeldende syn kommer punkterte runer gradvis i bruk i skandinavisk område (Danmark) først fra slutten av 900-tallet. I norsk tradisjon, som de manske innskriftene gjerne sammenlignes med, er \dagger belagt i innskrifter fra første halvdel av 1000-tallet. Bruken blir mer utbredt fra rundt 1050 (s. 58–59, 61–62). Et annet trekk gjelder bruken av runene þ og ð til å markere /o(:)/ istedenfor nasal /ã(:)/ – i Norge tidligst synlig i innskrifter fra rundt 1020–30, men altså belagt i enkelte manske innskrifter (s. 59). En del fenomener ser ut til å være tidligere på Man og har muligens utviklet seg uavhengig. Forholdet mellom arkaiske og innovative trekk i ulike områder er likevel utfordrende å vurdere; det samme gjelder antatte inspirasjonskilder og innflytelsesveier. Utgaven er kritisk bevisst på dette når det tas konkrete valg («On balance we are inclined to agree with the current art-historical opinion and place the bulk of the Manx corpus in the c. 925–1020 slot», s. 62). Noen forsiktige poengteringer er lagt fram: «We think it not impossible that the dotting of runes as a diacritic device and the use of þ , ð for /o(:)/ originated in the British Isles [...] and spread from there to Scandinavia (unless these innovations are to be counted independent developments in the North, parallel to those in Britain)» (s. 63). Den type formuleringer kan representere en kompromissløsning mellom noe varierende syn hos bidragsyterne.

Kapittel 6 gjennomgår runeformer, ortografi og prinsipper ved gjengivelse av innskrifter med runer («transrunification») og translitterering til latinbokstaver. Et hovedpunkt er at slike gjengivelser er konvensjonaliserte uttrykk for skriftsystemer. De belyser ikke spesifikke former eller tegn-lyd forhold – som kunne variere fra innskrift til innskrift (en oversikt over ulike runetegns mulige lydverdier i det manske korpuset finnes på s. 72–73). Et flertall manske innskrifter demonstrerer ellers graftyper som ifølge runologiske konvensjoner betegnes som kortkvistruner (også kalt stuttruner, på engelsk «short-twig runes»). Samtidig gjør flere innskrifter bruk av Ψ **m**, istedenfor kortkvistvarianten $\dot{\text{I}}$. Noen innskrifter viser tilstedeværelse av flere langkvistruner («long-branch runes»). Som helhet finnes det en del variasjon i graftyper (se s. 68–71). Utgaven påpeker at korpusdelen presenterer mulige «diagnostiske runeformer» («diagnostic rune forms», s. 71) i forbindelse med hver innskrift. Slike forekomster vitner imidlertid ikke automatisk om at andre samsvarende (forventede) former måtte være til stede i det hypotetiske tegninventaret bak en gitt innskrift; slik sett vil vurderingen av betydningen av ulike diagnostiske runeformer også måtte variere.

Kapittel 7 kommenterer språklige trekk. Innledningsvis drøftes strategier i forbindelse med å representere muntlig språkbruk i skrift (s. 79), dvs. om innskriftene kan forstås som utslag av en grunnleggende fonetisk analyse, om en runerister skrev slik som en praktisk hadde lært og/eller slik som andre gjorde. En egen visuell dimensjon ved skriving (bl.a. visuelle strategier som kunne påvirke valg av graftyper) kunne blitt tatt med i diskusjonen av skrivepraksiser. Senere i korpusdelen nevnes for eksempel i forbindelse med gjentatt bruk av punktert \dagger i MM 140 German II (Peel) at runeristeren kan ha punktert sine runer av andre enn fonetiske hensyn (s. 160).

Et spørsmål er om det går an å kartlegge regionale innslag, vestnordiske vs. østnordiske trekk i det manske materialet. Diskusjonen i kapittel 7 tjener som en god påminnelse om utfordringer som da melder seg: «A problem with this kind of exercise is that the application of traditional criteria for distinguishing between West and East Scandinavian involvement often leads to conflicting results – not perhaps unexpected in the Isle of Man, which one imagines must have been something of a linguistic melting pot» (s. 81). Dette med «linguistic melting pot» er et nyttig konsept for leseren å ha i mente når en følger drøftinger av flere innskrifter i korpusdelen. Avvik fra «standard Old Scandinavian grammar (in the widest sense)» (s. 83) er viet oppmerksomhet, som vitnesbyrd om språkkontakt og grammatiske forenklinger (blant annet i kasusendelser). Kulturell kontakt er imidlertid omtalt i generelle ordlag; det settes i kapittel 7 i

sammenheng med tradisjonen å reise steinkors – signalisert gjennom innskriftenes bruk av termen *kross* («kors»), til forskjell fra henvisninger til *steinn* («stein») som vanlig i skandinavisk tradisjon.

Etter kapitlene 1-7 følger **korpusdelen** som er organisert i trettisju hovedartikler. Enkelte har flere underrubrikker, markert ved bokstaver *a*, *b*, osv. som tar for seg innrissinger på samme skriftbærer. Artiklene er bygd opp etter et oversiktlig mønster. Etter overskriften, henvisninger til fotoplansjer og tegninger, samt utvalgt litteratur følger opplysninger om funnforhold, kontekst og plassering i dag. I neste skritt beskrives steinene, og deretter går en over til gjengivelse av innskrifter med runer og translitterering – i den grad de kan etableres. Innskriftene beskrives nærmere, med vekt på enkeltruner og skilletegn som krever kommentar på grunn av spesifikke trekk eller usikre forhold. Diagnostiske runeformer identifiseres. Kommentarer til tidligere lesninger berører sentrale spørsmål og utfordringer. Fortolkning («Interpretation») – der dette kan gis – opptrer i form av normaliseringer til norrønt og oversettelser til engelsk. Vansker ved tolkning, uløste problemer og spesielle trekk er viet oppmerksomhet. Et punkt som går igjen er identifikasjon av personnavn og belegg på bestemte navneformer; noen interessante diskusjoner er knyttet til navn i MM 112 Braddan I, MM 135 Braddan IV, MM 118 Bride, MM 101 Kirk Michael II, MM 130 Kirk Michael III. Utgaven presenterer normaliseringer av innskrifter til standard norrønt, men på slutten av hver artikkel finnes transkripsjoner ut fra en antatt lokal, mansk uttalebasert versjon (med de begrensningene som ligger i materialet).

Alle innskriftene er grundig behandlet, ved å legge fram kunnskapsstatusen etter feltundersøkelser, faglige diskusjoner og analyse av tidligere dokumentasjon og relevante studier. Det er blitt lagt ned et stort arbeid i egne undersøkelser og oppsporing av supplerende kilder. Mange av de bevarte innskriftene byr på problemer; flere er fragmentariske, skadet eller nedslitt. Det er faktisk ikke så mange fullstendige innskrifter i korpuset (for et praktfullt eksempel, se MM 101 Kirk Michael II, s. 169–174). Ikke minst derfor er det av avgjørende verdi at en har hentet fram alle tilgjengelige opplysninger. Samtidig er det tydeliggjort hva som faktisk lar seg dokumentere i innskriftene i deres nåværende tilstand (se for eksempel diskusjonen av MM 127 Jurby der tegninger og fotografier nå er primærkilder, s. 160–166).

Med tanke på en helhetlig tilnærming til monumenter som skriftbærere er det prisverdig at utgaven omhandler alle oppdagede innrissinger, også de som ser ut som sekundære tillegg. Noen sekvenser er svake, med kun enkelte runelignende former eller spor etter staver/streker. Utgaven bruker betegnelsen

‘graffiti’, ut fra en vid forståelse av fenomenet. Innskriftene som oppfattes som en del av monumentenes opprinnelige komposisjon karakteriseres som primære; de er også betegnet som formelle innskrifter eller hovedinnskrifter. Fra et resepsjonshistorisk ståsted kan en selvsagt påpeke at skillelinjen mellom primære og sekundære komponenter kan ha vært dynamisk, og at ulike innrissinger legger til ulike betydningslag til monumentene og deres formål. Når det gjelder korpusutgavens strategier er det imidlertid forståelig at en legger til grunn et tilsvarende begrepsapparat.

Et vesentlig moment i en runologisk korpusutgave er god visuell dokumentasjon av materialet. Denne boka vil utgjøre en nyttig ressurs takket være inkluderte fotografier og tegninger. De som ikke har runologisk felt-erfaring selv, må samtidig huske at bilder (avhengig av vinkel, redigeringsverktøy, lyskilde) på sin måte allerede formidler tolkninger. En kan alltid fortsette å diskutere om en ser akkurat de samme detaljene på spesifikke steder. Utgaven påpeker samtidig at billedmaterialet er blitt gjennomgått og drøftet i fellesskap. Det eneste å etterspørre er om en i alle mulige tilfeller kunne ha tatt med fotografier av de innskriftsløse sidene/kantene også, for å bidra til en helhetsforståelse av monumenter. Ved fragmentariske funn kommenteres faktisk en del egenskaper ved ulike steinflater i korpusdelen. Noen ganger er det forståelig at steinens andre side rett og slett ikke var tilgjengelig, på grunn av måten det er plassert i dag. Andre ganger kan motivasjonen bak utelatelse eller innlemmelse virke mer vilkårlig, siden det ikke er kommentert.

Utgavens balanserte, forsiktige framgangsmåte viser seg i de innledende kapitlene, og det samme kommer til syne i de ulike korpusartiklene også – blant annet i form av nøkterne, ikke-spekulative konklusjoner om lesninger og tolkninger. Utgaven etablerer det som lar seg etablere og avstår fra å fastslå noe som ikke kan avgjøres ut fra det presenterte kunnskapsgrunnlaget. På den andre siden er det innimellom, i omtale av tidligere studier (for eksempel Holman 1996; Sanness Johnsen 1968), tatt med kommentarer angående deres usikre tilnærminger. Dette demonstrerer hvordan oppfatningene av hva som er sikkert/usikkert vil variere, sammen med vurderingen av graden usikkerhet hos ulike forskere.

Et spørsmål som oppstår er blant annet i hvor stor grad det er relevant å bestemme og forklare spesifikke trekk i manske innskrifter i lys av det skandinaviske materialet. Etersom det dreier seg om en gruppe skandinaviske innskrifter er dette på den ene siden en naturlig strategi. Med tanke på en bredere kontekst har sammeligninger med innskrifter fra ulike områder i De britiske øyene også fått sin forventede plass. På den andre siden har utgavens

innledende deler godt illustrert på hvilke måter det manske runematerialet skiller seg ut. Ut fra slike karakteristikker er det nettopp innskriftenes spesielle trekk og uregelmessige former som trer fram. Et treffende eksempel på syntesen av språktrekk som ikke lar seg entydig forklare og tidfeste er innskriften MM 140 German II (Peel) (se s. 156–160).

Utgaven er brukervennlig, men en kunne eventuelt ha nummerert korpus-artiklene (selv om disse er identifisert ved sine spesifikke betegnelser) og skilt ut underrubrikker med sidetall i innholdsfortegnelsen. Et annet moment gjelder henvisninger til tegninger i teksten, dvs. andre steder enn i presentasjonen av den spesifikke innskriften som tegningen hører til. Her kunne en ha tatt med sideopplysninger i parentes. For å finne tegningen, må leseren nemlig først gå til listen plassert på slutten av innholdsfortegnelsen.

Felles innsatsen bak utgaven – med bidrag fra flere – kunne fort resultert i noen inkonsekvenser i språkføring, stavemåter eller lignende. Leserens vil imidlertid ikke legge merke til noe slikt som virker forstyrrende. Korrekturlesingen har åpenbart også vært svært grundig ved gjengivelse av innskrifter. En kan notere delvis forskjellig bruk av parentes () i runegjengivelse og translitterering (se for eksempel MM 113 Andreas IV, s. 104). Ut fra de innledende forklaringene markerer en på denne måten usikre, men sannsynlige runer og skilletegn, og det er nevnt: «The different purposes of transliteration and transrunification mean that the employment of parentheses to indicate uncertainty of reading can vary between the two» (s. 68). Små avvik oppstår med skilletegn, siden en i translittereringer konsekvent bruker symbolet : og ikke noterer varierende typer – dette krever samtidig at leseren hele veien er spesielt oppmerksom på dette. I forbindelse med forekomster av punktert *s*-runer vs. vanlig *s*-runer gjør selve forholdet punktert/ikke punktert ikke noen forskjell i translittereringen, og da er det heller ikke relevant å markere usikkerhet. Dette kan likevel diskuteres i forbindelse med runer nr. 3 i innskriften MM 113 Andreas IV – det vil si, om det kan oppfattes som noe usikkert om selve runen er en *s* eller ikke.

Oppbygningen av utgaven er logisk og oversiktlig, og den følger samme hovedmønster som kjent fra tidligere kildeutgivelser (se Barnes og Page 2006, jfr. Barnes 1994). En kan diskutere rekkefølgen på de innledende kapitlene, eller om enkelte kapitler eller deler av dem kunne blitt samlet i rammene av en overordnet (avsluttende) diskusjon. Dette gjelder for eksempel kapitlet om steinens utforming og dekorasjon, samt de delene av andre kapitler som tar for seg mer allmenne, språk- og kulturhistoriske forhold. Spørsmål tilknyttet språkkontakt, kulturkontakt og det manske runematerialets sammensatte kildeverdi

(som tekstuelle, visuelle og materielle vitnesbyrd) kunne alternativt kommet etter korpusedelen, blant annet med tanke på å vise potensial for videre undersøkelser på korpuset.

Om utvidede flerfaglige drøftinger vurderes som relevant i rammene av en runologisk kildeutgivelse avhenger av ulike syn og valg hos forskere. Det er tydelig at de innledende kapitlene og gjennomgangen av enkeltinnskriftene løfter fram flere interessante spørsmål. Ifølge forordet har en også ønsket å ta «a broad view» (s. 15), ved at utgaven i tillegg retter oppmerksomheten mot «the implications of what the inscriptions say for our (limited) understanding of Manx society at the time they were made» (s. 15). Dette kommer i varierende grad til syne i korpusedelen. Noen spesielt interessevekkende formuleringer i enkelte innskifter fører til at en nysgjerrig leser sikkert vil ønske seg mer diskusjon enn det er gitt plass til. Et slikt eksempel er MM 130 Kirk Michael III (ss. 174–82). Steinkorset er reist av en mann ved navn Máel-Lomchon etter sin fostermor. Innskriften inneholder noen spesielle visdomsord: *Betra er leifa fõstra góðan en son illan*, «It is better to leave a good foster-son than a bad son» (s. 180).

Som innledningvis påpekt har målet først og fremst vært å fylle viktige kunnskapshull og utarbeide en detaljert kildeutgivelse av runekorpuset fra Man. Dette målet er utvilsomt oppnådd. Med denne boka har vi fått en av de mest grundig kvalitetssikrede runologiske utgavene som tar for seg en spesielt interessant gruppe innskifter. Utgaven vil danne en nyttig ressurs i videre undersøkelser av skandinaviske runeinnskifter fra ulike perspektiver, og den vil glede fagfolk fra flere disipliner.

Referanser

- Barnes, Michael P. 1994. *The Runic Inscriptions of Maeshowe, Orkney*. Runrön 8. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Barnes, Michael P., Jan Ragnar Hagland & R.I. Page. 1997. *The Runic Inscriptions of Viking Age Dublin*. Medieval Dublin Excavations 1962-81. Serie B, bind 5. Dublin: National Museum of Ireland.
- Barnes, Michael P. & R.I. Page. 2006. *The Scandinavian Runic Inscriptions of Britain*. Runrön 19. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Brate, Erik. 1907. Runinskrifterna på ön Man. *Fornvännen* 2, 20–34, 77–95.

- Holman, Katherine. 1996. *Scandinavian Runic Inscriptions in the British Isles: Their Historical Context*. Senter for middelalderstudier, Skrifter 4. Trondheim: Tapir.
- Olsen, Magnus. 1954. Runic Inscriptions in Great Britain, Ireland and the Isle of Man. I: Shetelig, Håkon (red.): *Viking Antiquities in Great Britain and Ireland* 6. Oslo: Aschehoug, 151–233.
- Sanness Johnsen, Ingrid. 1968. *Stuttruner i vikingtidens innskrifter*. Oslo: Universitetsforlag.

Kristel Zilmer
Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo
Postboks 6762 St. Olavs plass
0130 Oslo
kristel.zilmer@khm.uio.no